

جایگاه حق سلامت در سیره کرامت مدار امام علی(ع)

سید رضاموسوی

دانشجوی دکتری تخصصی حقوق جزا و جرم شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران

sr.mousavi@yahoo.com

جمال بیگی

دانشیار گروه آموزشی حقوق جزا و جرم شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران، (نویسنده مسئول)

Jamalbeigi@iau_maragheh.ac.ir

بابک پورقهرمانی

دانشیار گروه آموزشی حقوق جزا و جرم شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران

b.pourghahramani@yahoo.com

چکیده

حق سلامت، از مهمترین مؤلفه های کرامت انسانی به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشری در سیره امام علی(ع) به رسمیت شناخته شده است. بررسی سیره علوی در منابعی از جمله نهج البلاغه و غررالحکم نشان می دهد که امام علی(ع) تاکیدات فراوانی در تامین و حفظ و ارتقای سلامت جسمی و روانی انسان که در راستای دو عامل تکوینی و تشریحی که از موهبت های خداوند متعال است، دارد. چنانچه امام علی (ع) می فرماید: «الصحة أفضل النعم» سلامتی، بهترین نعمت است. در این میان پیوند جسم و روان آنقدر به یکدیگر نزدیک است که به هیچ وجه قابل تفکیک نیست بنابراین سلامتی جسم انسان با سلامت روح وی در ارتباط کامل می باشد. امیرالمؤمنین(ع) در خصوص ارزش تندرستی نیز می فرماید: «العوافی اذا دامت جهلت واذا فقدت عرفت» تندرستی وقتی پایدار باشد قدرش معلوم نیست و چون از دست رود ارزشش شناخته می شود. در مقاله حاضر موضوع فوق با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی مورد بررسی قرار گرفته و ابعاد مختلف آن تبیین شده است. نهایتاً چنین نتیجه گیری می شود که در سیره امام علی (ع) تمام راه هایی که منتهی به خدشه دار شدن سلامت انسان شود را نامشروع اعلام نموده و دستور لازم، صریح و اکید برای پرهیز از آن صادر نموده است و از طرف دیگر نه تنها به پیشگیری اکتفا نکرده بلکه هر آنچه را موجب سلامت جسمی و روانی انسان گردد در فرمایشات گنجانده است.

کلید واژه ها: حق سلامت، سیره کرامت مدار، امام علی(ع)

مقدمه

حق سلامت یک مفهوم صرفاً انتزاعی نبوده، بلکه برای استیفای سایر حقوق بشر ضروری و حیاتی قلمداد می شود و با زندگی روزمره بشر ارتباط تنگاتنگ دارد. این حق به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر با جملگی جوانب و ابعاد آن مورد توجه اسلام و آموزه های دینی آن بوده است. در این زمینه امام علی(ع) در مقام اندیشمندی مصلح و نیز بعنوان خلیفه مسلمین به تبیین مسائل حوزه حقوق پزشکی مبادرت نموده است. در اندیشه امام علی(علیه السلام) در نهج البلاغه فلسفه بعثت پیامبران، چیزی جز رهایی انسانها از انحرافها و گمراهی ها نبوده است. در اوج فوران و رواج انحراف ها و بدبختی ها انبیا الهی با ارائه آموزه های دینی به مدد بشر برخاست و او را به وادی رستگاری رهنمون کرد. محتوای دین، آموزه های آن اموری است که اگر به طور صحیح بیان شود و در چارچوب دین بیان شود و به درستی برای مردم در جامعه تحقق یابد، آن جامعه را به میزان زیادی از ناهنجاریها و انحرافها پاک خواهد کرد (رشاد، ۱۳۸۰: ۳۰۰) از این رو با توجه به اهمیت این موضوع در سیره علوی، یکی از راه های پیشگیری از بیماری های جسم و روان، «انتشار و تبلیغ تعلیمات و آموزه های علوی» معرفی شده است؛ از سوی دیگر پیشگیری از بیماری ها وقتی ثمر بخش خواهد بود که با کوشش و عمل آموزش گیرنده همراه باشد.

بیان مسئله

مداقه در سیره علوی با توجه به بهره مندی آن از مبانی استوار دینی و اعتقادی اسلام و قرارگیری امام معصوم در صدر آن، حاکی از آن است که امیرالمؤمنین(ع) توجه ویژه ای به ابعاد مختلف سلامت اعم از جسمی و روحی داشته و اقدامات ارائه شده از سوی ایشان در اصلاح جامعه، از جامعیت بی بدیلی برخوردار است. سیره امام علی(ع) در راستای عمل به مفاد آیه شریفه: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْوَبْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (الاسراء: ۷۰)، به دنبال حفظ کرامت انسانی به ویژه حق سلامت وی بوده و در مورد اهمیت و ارزش موضوع پژوهش، همین بس که سیاست علوی در زمینه حق سلامت است که دایره الزام و دایره فراغ را برای پیروان خود مشخص می کند و بی جهت و بی مورد در جهت محدود کردن منطقه فراغ و وسیع نمودن منطقه الزام نیست. بدین ترتیب ملاحظه می شود قرنهای قبل از آن که حق سلامت به شیوه علمی توسط دانشمندان علم حقوق پزشکی ارائه شود، این موضوع در سیره علوی حتی به نحو جامع تری مورد تأکید و توجه قرار گرفته است. این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی به دنبال بررسی مفاهیم حق سلامت در سیره علوی و بایسته های آن و تبیین و تحلیل از دو بعد سلامت جسم و روان و جایگاه حق سلامت در سیره تأمین اجتماعی علوی، در راستای پاسخ به این سوال می باشد که جلوه های حق سلامت در سیره امام علی(ع) کدامند؟

اهمیت موضوع

با عنایت به واقع بینی امام علی (ع) نسبت به مسائل حق سلامت و نیز خصوصیات و ویژگی های انسان شناختی انسان، ضمن تبیین حق سلامت جسم و روان و تحلیل جایگاه حق سلامت در سیره تأمین اجتماعی علوی، که نه تنها تمام عرصه های حوزه سلامت جامعه آن روز را تحت الشعاع قرار داده بود، بلکه زمینه توسعه دانش حق سلامت امروزی را نیز فراهم آورده است. بنابراین سیره امام علی(ع) نباید در حد «آموزه» باقی بماند بلکه باید تبدیل به «نقشه راه» گردد، چرا که منظومه سیره علوی معطوف به شکل دهی زیست اسلامی-علوی یا همان «حیات طیبه» می باشد. بنابراین شناسایی جایگاه حق سلامت در سیره امام علی(ع)، راهگشای نظام قانون گذاری ایران در راستای مقابله با جرایم مرتبط با حوزه سلامت خواهد بود.

ادبیات و پیشینه

ستایش پور و احمدی(۱۴۰۰)، در مقاله ای با عنوان «حق بر بهداشت از منظر اسلام و حقوق بین الملل» معتقدند: با مذاقه در اسلام و آموزه های دینی حق بر سلامت یکی از حقوق بنیادین بشر با جملگی جوانب و ابعاد آن می باشد و خواهان تاسیس جامعه ای شایسته و مطلوب است و برای این کار نیز با تأمین نیازهای اساسی که ضامن سلامتی کامل افراد در سطح جامعه است، این هدف را محقق می سازد. اسماعیلی، قانی و کرمخانی(۱۳۹۵)، با انجام تحقیق «ساختار مفهومی سلامت معنوی

در منابع اسلامی (قرآن و نهج البلاغه)، معتقدند اسلام سلامت معنوی را به گستره ی حیات انسان در دنیا و آخرت می داند و امام علی (ع) در نهج البلاغه در پیوستگی ابعاد مختلف سلامتی می فرمایند: «شگفتا تندرستی تن تقوای دل است» و نیز آن حضرت (ع) در این باره می فرماید «یکی از گرفتاری های تنگ دستی است، سخت تر از آن فقدان تندرستی و سخت تر از آن بیماری دل؛ و یکی از نعمت ها توانمندی مالی و برتر از آن تندرستی و بهتر از آن تقوای دل ها است» و هم چنین در پژوهشی دیگر عبدی و کتابی رودی (۱۳۹۳)، با عنوان «جایگاه حق بر سلامت در اسلام و حقوق بین الملل» به این نتیجه رسیده اند: مذاقه به منابع اسلامی از جمله آیات، روایات و کتب فقهی نشان می دهد که دین مبین اسلام نیز تأکیدات فراوانی بر لزوم حفظ و ارتقای سلامت افراد دارد و حق بر سلامت را با پایه ریزی مفهوم «حفظ الصحه»، «طب پیشگیری» و مفاهیمی از این قبیل به رسمیت شناخته است. بر خلاف تحقیق های قبلی، در پژوهش حاضر مضاف بر تبیین بایسته های حق سلامت در سیره امام علی (ع) و بررسی تحقق سلامت از دو بعد جسم و روان و تحلیل جایگاه حق سلامت در سیره تأمین اجتماعی امام علی (ع) مورد مطالعه قرار می گیرد و طرحی با چنین رویکردی می تواند در حوزه حق سلامت، مختصات کلی قرائتی از سیره علوی کرامت مدار را ترسیم نماید که بتوان آن را «نقشه راه» جهت تدوین «الگوی اسلامی علوی حق سلامت» به عنوان الگوی بومی دانست.

اهداف و فرضیه های پژوهش

هدف اصلی این پژوهش عبارتند از شناسایی زوایای پنهان جایگاه حق سلامت در سیره کرامت مدار امام علی (ع) و اهداف فرعی پژوهش عبارتند از: ۱- تبیین جایگاه حق سلامت در سیره تأمین اجتماعی علوی ۲- تدوین «نقشه راه» با بهره گیری از حق سلامت در سیره امام علی (ع). سوال اصلی این پژوهش عبارتست از: جلوه های حق سلامت در سیره امام علی (ع) کدامند؟ سوالات فرعی پژوهش نیز عبارتست از ۱- جایگاه حق سلامت در سیره تأمین اجتماعی علوی چیست؟ و ۲- مختصات کلی ترسیم نقشه راه جهت تدوین الگوی اسلامی علوی حق سلامت بر اساس سیره امام علی (ع) چیست؟ فرضیه اصلی این پژوهش عبارتست از مهمترین جلوه های حق سلامت در سیره امام علی (ع) که همانا توجه به کرامت ذاتی انسان و عدالت محوری و حقوق مداری است. فرضیه های فرعی پژوهش نیز عبارتست از ۱- جایگاه حق سلامت در سیره تأمین اجتماعی علوی، وجوب درمان و حمایت از سلامت گروه های آسیب پذیر تجلی می یابد. ۲- مختصات کلی ترسیم نقشه راه بر اساس سیره امام علی (ع) جهت تدوین الگوی اسلامی علوی حق سلامت، ارائه جهان بینی توحیدی با اهتمام ویژه در پیشگیری از بیماری ها و شیوه ی صحیح رفتار متقابل انسان هاست.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی می باشد، در این نوع از روش تحقیق، محقق علاوه بر تشریح و تبیین آنچه هست به تحلیل دلایل چگونه بودن و چرایی وضعیت مسئله و ابعاد آن می پردازد. در این نوع از روش تحقیق برای تبیین و تحلیل دلایل، نیاز به تکیه گاه استدلالی محکمی می باشد. این تکیه گاه از طریق تحلیل در مباحث تحقیق فراهم می شود. محقق از نظر منطقی جزئیات مربوط به مسئله تحقیق خود را با گزاره های کلی مربوطه ارتباط داده و به نتیجه گیری می پردازد

۱. مفاهیم

۱-۱. مفهوم حق سلامت

هر چند که مفهوم حق سلامتی در بین عموم مردم ممکن است با مراقبت های درمانی و بهداشتی همراه باشد، اما حق سلامت مفهوم گسترده ای فراتر از این مفهوم می تواند داشته باشد و ممکن است شامل سطح وسیعی از عوامل و ابعادی باشد که برای داشتن زندگی سالم، ما را کمک نماید. سلامتی در معنای لغوی محدود به کارکرد عادی و بهینه یک ارگانیزم در حالتی فارغ از مریضی یا ناهنجاری اطلاق می شود. البته می توان گفت سلامتی یعنی فقدان بیماری مستمر و عافیت و

تندرستی (دهخدا، ۱۳۷۸: ۱۲۰۹۰). از این روی وقتی سخن از حق سلامتی می شود نباید آن را حق سالم بودن و ناتوان و پیر نشدن تعریف نمود.

۲-۱. مفهوم سیره

در کتب لغت، واژه «سیره» بر وزن فعله به کسر فا و سکون عین، از ماده «سیر» گرفته شده است. سیر به معنای حرکت و راه رفتن است. وزن «فعله» در زبان عربی بر نوع، کیفیت و هیئت عملی دلالت میکند. سیره در لغت به معنای حالت و چگونگی حرکت است. این حالت خاص ممکن است امری غریزی یا اکتسابی، نیکو یا زشت باشد. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۴۳۳) در اصطلاح سیره در این پژوهش، مجموعه ای از تدابیر برگرفته از اندیشه و کردار امام علی (ع) در قول و فعل می باشد.

۲. بایسته های حق سلامت در سیره امام علی (ع)

طبق سیره امام علی (ع)، از جمله مهم ترین بایسته های حق سلامت عدالت محوری، حقوق مداری، کرامت مداری به شمار می آید، که به تبیین آن به شرح آتی می پردازیم.

۱-۲. عدالت محوری

عدالت در سلامت در دیدگاه حضرت علی (ع) امری اجتماعی است و در تمامی ارکان جامعه، با مفاهیم حق، ضرورت، مساوات و برابری گره خورده است. در این دیدگاه، ریشه نابرابریها، در برخورداری از سلامت به نحو غیر عادلانه گروهی در نظر گرفته میشود که گروهی دیگر را با وجود دارا بودن حقوق انسانی، از فرصت برخورداری از حق سلامت محروم کرده اند. عدالت در حکومت امام علی (ع) یعنی حذف نابرابری در جامعه، جلوگیری از تبعیض. (الامدی، ۱۹۸۷: ۳۳۱) بنابراین به گونه ای که در خطبه ۸۷ نهج البلاغه عدالت را زمینه ساز امنیت و عافیت بیان می دارند؛ در واقع یکی از ثمرات عدالت، عافیت اجتماعی و فردی است. از این رو خداوند متعال در آیه ۸ سوره مبارکه مائده برپایی و عمل به عدالت و احسان را مورد تاکید قرار داده و می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید، برای خدا، به داد برخیزید و به عدالت شهادت دهید. البته نباید دشمنی گروهی، شما را بر آن دارد که عدالت نوزید، به عدالت رفتار کنید که به تقوا نزدیک تر است و از خدا پروا کنید که خدا آگاه است به آنچه انجام می دهید».

۲-۲. حقوق مداری

حقوق مداری بدین مفهوم می باشد که پایه و اساس مناسبات و روابط انسانی، بر حقوق شناسی و پایبندی به حقوق قرار گیرد و همه چیز تابع حقوق گردد. به هر روی، با عنایت به اینکه بهره مندی هر فرد از تمامی حقوق خویش، به ویژه حق سلامت، صرف نظر از ملاحظات نژادی، قومی، دینی، زبانی و...، حق مسلم اوست که به واسطه حقوق شهروندی حاصل می شود. به گونه ای که در مکتب حقوق شهروندی امام علی (ع)، در قالب انصاف و عدالت اجتماعی تعریف شده است؛ لیکن با رعایت حقوق افراد، قوام و انسجام و استحکام می یابد. البته عدالتی که امام (ع) بر آن تاکید می ورزند، عدالتی حقوق مدار است که با بیان و عمل به حقوق تجلی می یابد. نکته حائز اهمیت در این زمینه، دستیابی و اجرای متعادل حقوق افراد فارغ از تمایز گروهی است که در این میان، یکی از حقوق بنیادین بشری، یعنی حق سلامت نه تنها معطوف بر حق سالم ماندن و دسترسی به بالاترین سطح بهداشت و سلامت جسمی و روانی است؛ بلکه ارتباط تنگاتنگی با دیگر حقوق بشری دارد؛ به گونه ای که امام علی (ع) زیباترین لباس را سلامت و شیرین ترین نعمت را عافیت معرفی فرموده است.

۲-۳. کرامت‌مداری

از دیدگاه امام علی(ع)، انسان از آن جهت محترم است و باید متعلق تکریم باشد که در مدار هستی، شأنی والا و جایگاهی رفیع دارد به عبارت دیگر دلیل تکریم انسان در منطق امیرالمومنین(ع) کرامت ذاتی انسان در گردونه آفرینش است. (جعفری و دیگران، ۱۳۹۵: ۶۶) در سیره امیر مؤمنان علی(ع) کسی که کرامت دارد، کاری را که سبب خواری اش گردد، انجام نمی دهد: مَنْ كَرُمَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ لَمْ يُهِنِّهَا بِالْمَعْصِيَةِ؛ (الليثي الواسطي، پیشین: ۴۳۹)؛ هر کس نفسش برای او گرامی باشد با معصیت کردن او را خوار نگرداند. وقتی حریم کرامت آدمی بشکند و انسان موجودی خفیف شود. این آمادگی را می یابد که به هر پلیدی تن دهد؛ زیرا انسان حقیر از اعتلای روحی باز می ماند. امام علی(ع) در این زمینه می فرماید: مَنْ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فَلَا تَرْجُ خَيْرَهُ (الليثي الواسطي، ۱۳۷۶: ۴۶۵) بدین ترتیب از سیره امام(ع) استنباط می شود که جسم و روح انسان محترم بوده و نباید آن را آلوده یا نابود کرد.

۳. سیره علوی در تحقق حق سلامت

۳-۱. حق سلامت جسم در سیره امام علی(ع)

بررسی آموزه‌های علوی نشان می دهد که در سیره امام علی(ع) به جهت اشراف کامل آن حضرت(ع) در شناخت انسان و ابعاد آن، حق سلامت کلی انسان به عنوان یکی از حقوق بنیادین انسان مورد شناسایی قرار گرفته است که خارج از زمان و مکان کارآمد و اثر بخش خواهند ماند.

امام علی(ع) می فرماید هر کس در آسایش و نعمت باشد از بلا و گرفتاری بی خبر است (مجلسی، ۱۳۶۳: ۱۱۵/۷۸) در سیره علوی آداب غذا خوردن و آشامیدن به عنوان محور سلامت بدن تأکید شده است. بیشتر این توجهات ناظر بر ترغیب و تحریم انسان به اندیشه در غذا از جنبه های گوناگون و آثار مترتب بر آن در همه ابعاد اجتماعی، دنیوی و اخروی است. پرهیز از مصرف خبثات، نشویق به بهره گیری از طبیبات، توجه به اصل اعتدال در مصرف و بالاخره صدها رهنمود برای تأمین و ارتقای سلامت و دفع بیماری مطرح شده است (غفاری، ۱۳۹۳: ۹۸)

در دین مبین اسلام تأکید زیادی بر تغذیه صحیح به عنوان عامل مؤثر در سلامت جسم شده است. اهمیت این امر در اسلام در آیه ۳۱ سوره اعراف به درستی بیان شده است: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ». تمام پزشکان پس از تحقیق مداوم و کسب تجربه های گوناگون اتفاق نظر دارند که محور سلامت بدن، اعتدال در خوردن غذا است. امام علی(ع) می فرماید: «دل ها را با زیاده روی در خوردن و آشامیدن نکشید زیرا که قلب نیز مانند زراعتی که آب بسیار به آن برسد، می میرد» (مستغفری، ۱۳۸۱: ۶۲-۶۱).

۳-۱-۱. غذا خوردن در سیره امام علی(ع)

بهترین زمان برای غذا خوردن، سه نوبت در روز یعنی صبح، ظهر و شام است (جرجانی، ۱۳۸۱: ۱۰۱-۹۹). امام علی(ع) وقت شام را بعد از نماز عشاء می دانست و فرمود شام را ترک نکنید زیرا ترک آن بدن را رنجور می کند (حرانی، بی تا: ۷۳) و امام(ع) در خصوص مدت غذا خوردن توصیه کرد به قدری آن را طول دهید تا از خوراک سیر شده و از آن بهره مند شوید (همان: ۱۰۸) در مورد آداب غذا خوردن که موجب سلامتی می گردد امام علی(ع) می فرماید: تا انسان گرسنه نشود نباید غذا بخورد و زمانی که معده اش خالی شد و اشتها برای غذا پیدا کرد، شروع به غذا پیدا کرد، شروع به غذا خوردن بکند. وقتی به خوردن اقدام کرد قبل از سیر شدن دست از غذا بکشد. جایی برای آب و هوا بگذارد. این چنین غذا خوردن را امام علی(ع) برای معده و بدن اصلح و برای عقل پاکیزه تر و برای جسم و تن سبک تر می دانستند. (همان: ۱۰۹)

علاوه بر این ها امام علی(ع) خوردن کمی نمک در ابتدا و انتهای غذا را توصیه کرده اند: زیرا نمک میکروب های دهان را از بین برده و با تحریک غده های دهان و معده، هضم غذا را آسان ترمی کند. گفتن بسم الله در ابتدا و الحمد لله در آخر غذا مستحب

است (بسطام: ۲۹، ۱۴۱۱). امام علی (ع) به کمیل فرمود: خوراک خود را با هم سفره صرف کن و بخل نوز، در صورت مهمان کردن مردم، خداوند به تو پاداش فراوان دهد. شستن دست ها در ابتدا و انتهای صرف غذا از دیگر آداب غذا خوردن در سیره امام (ع) است. (حرانی، پیشین: ۱۰۸-۱۰۹)

امام علی (ع) می فرمود: به هنگام غذا بسیار به یاد خدا باشید و حرف نزنید؛ زیرا غذا از نعمات الهی و از ارزاق اوست. در این صورت شکر و سپاسش بر شما واجب است. پیش از زوال نعمت، وجودش را مغتنم شمارید که در غیر این صورت نعمت از دست رفته و علیه صاحبش گواهی خواهد داد که با او چه رفتاری داشته اید و فرمودند فرصت دهید تا غذای داغ، سرد و امکان خوردنش فراهم شود، زیرا رسول خدا (ص) تا غذا سرد نمی شد به آن دست نمی زد و ایشان خیر و برکت را در غذای سرد می دانستند (همان: ۶۹)

۳-۱-۲. آشامیدن آب در سیره امام علی (ع)

آب از عناصر اصلی است. وجود آب در تمام غذا های تناول شده ضروری است. آب به بلع غذا کمک می کند و غذا را روان و رقیق می گرداند و آن را همراهی می کند تا به درون رگ ها برسد و تا موقع خارج شدن از بدن همراه آن است. امام علی (ع) نوشیدن آب را به حالت ایستاده و یا از قسمت شکسته ظرف نهی فرموده است و آن را محل تجمع میکروب ها دانسته است. امام (ع) می فرمود هرگاه رسول خدا (ص) آب می آشامید این جمله را زمزمه می کرد: «أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَجْعَلْهُ أَجَاجاً بَدْنُوناً وَجَعَلَهُ غَدْباً قُرْآنًا بِنِعْمَتِهِ» سپاس خدایی را به سبب گناهانمان برایمان تلخ قرار نداد و بلکه آن را به سبب نعمتش شیرین و گوارا قرار داد (مجلسی: ۱۳۶۳، ۴۵۹، کلینی: ۳۸۵، ۱۳۶۲).

۳-۲. ماهیت غذا ها و آشامیدنی در سیره امام علی (ع)

۳-۲-۱. غذاهای مضر

هر غذایی که ماهیت تر مانند دارند جزو غذاهای کم خاصیت و مضر برای بدن به حساب می آیند. امام علی (ع) از بین گوشت ها، خوردن گوشت هر حیوان نیش دار و پرند چنگال دار را غیر مفید و مضر برای سلامتی می دانست. امام (ع) می فرمود: سپرز (طحال) را نخورید زیرا که آن از خون فاسد به وجود می آید (حرانی، پیشین: ۱۰۷) همچنین امام علی (ع) حدیث معروف اربعماه می فرماید: «هرگاه شخص مسلمانی ضعیف شد، باید گوشت و شیر بخورد، زیرا خدای عزوجل، قوت را در این دو قرار داده است» (ابن بابویه قمی: ۱۴۰۳، ۶۱۷).

۳-۲-۲. غذاهای مفید

تغذیه سالم و صحیح، تغذیه ای است که از نظر ظاهری از هرگونه عوامل آلوده و بیماری زا به دور بوده و از نظر کیفی و عناصر معدنی انرژی زا نیز غنی باشد. غذا باید نیازهای بدن را به احتیاجات در شرایط مختلف رشد و سلامت و بیماری تامین کند (اکران و گلی، ۱۳۹۶: ۱۷۲-۳)

غذا های مفید را به سه دسته می توان تقسیم کرد: یک نوع از این غذا ها مانند ماهی تازه، باعث تولید خون صاف و زلال در بدن می شود. نوع دوم غذاهایی که خون را گرم یا رنگ آن را لطیف می کنند مانند پیاز و ترب و نوع سوم غذا هایی مانند پسته، انجیر و عسل است که خون را لطیف بدن را لطیف تر می کنند. امام علی (ع) عسل را درمان هر دردید و شفای هر بیماری و جلا دهنده قلب و کم کننده بلغم می دانست (حکمت: ۴۰۰)

۳-۲-۳. نوشیدنی های مضر

امام علی(ع) شراب خوردن را از زنا و سرقت بدتر دانسته است. از ایشان سؤال می شود آیا شراب خواری از زنا و سرقت بدتر است؟ ایشان می فرماید: بله زیرا شراب خوار هم زنا و دزدی می کند و هم آدم می کشد و هم نماز را ترک می کند. امام علی(ع) می فرمود بر سر سفره ای که در آن شراب وجود دارد ننشینید. ایشان دائم خمر را به هنگام مرگ و دیدار با خداوند به شخص بت پرست تشبیه کرده اند. حجرین عدی پرسید دائم خمر کیست؟ فرمود آن کسی که هروقت شراب بیاید و در دسترس او باشد بنوشد. خوردن شراب از راه دیگری هم می تواند انسان را به کام مرگ بکشانند و آن بسته شدن رگ های قلب و بطن چپ و راست قلب در اثر زیاد نوشیدن شراب است که جایی برای هوای داخل قلب نمی گذارد. در این صورت هوا بیرون می آید و این هوا همان جان آدمی است که اگر بیرون آید انسان می میرد(جرجانی، پیشین: ۱۹۱).

۳-۳. حق سلامت روان در سیره امام علی(ع)

سلامت روان، به عنوان یکی از ابعاد مهم سلامتی انسان، ارتباط هماهنگ و یکپارچه را بین قوای داخلی انسان و نوع تعامل وی با محیط بیرون از زندگی را فراهم می کند و با ویژگی های نظیر ثبات در زندگی، صلح، تناسب و هماهنگی، احساس ارتباط نزدیک با خویشتن، خدا، جامعه و محیط مشخص می شود(اسماعیلی و همکاران: ۱۳۹۵، ۲۹۶). سلامتی روان از نوع ارتباط با خدا، انس و الفت باخالق و نیز همزیستی توأم با صلح و آرامش، تعامل صحیح با مخلوقات خداوند و احساس رضایت و خشنودی و خود از طریق ارتباط با خداست. برخی از محققان اشاره می کنند اعتقاد دینی و پایبندی به دین اسلام به انسان آرامش می دهد امنیت فرد را تضمین می کند. خلأهای اخلاقی، عاطفی و معنوی را در فرد و اجتماعات استحکام می بخشد و پایگاه محکمی برای مشکلات و، محرومیت های زندگی ایجاد می کند(اسدی نوقانی و همکاران: ۱۳۸۴، ۷۵). باور قلبی و ایمان به خدا در جوهره دین اسلام، تأثیر خاصی روی فرد مؤمن دارد که حداقل موجب می شود که فرد احساس کند به منبع لایتنهایی وصل است «الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»(عد: ۲۸) آن ها کسانی هستند که ایمان آورده و دل هایشان به یاد خدا آرامش می گیرد، آگاه باشید که تنها به یاد خدا دل ها آرامش پیدا می کند.

سلامتی از دیدگاه امام علی(ع) تقوا و خویشتن داری عمل مهم سلامت روان افراد است. ایشان می فرمایند: «وَ ارْحَضُوا بِهَا ذُنُوبَكُمْ وَ دَاوُوا بِهَا الْأَسْقَامَ وَ بَادِرُوا بِهَا الْجَمَامَ» بیماری های روان و جان خود را با تقوا درمان و خود را آماده سفر آخرت کنید(خطبه: ۱۹۱) همچنین ایشان عفو و گذشت و پرهیز از کینه توزی از مردم را وسیله ای برای حفظ سلامت روان می داند و می فرمایند: «مَتَى أَشْفَى غِيظِي إِذَا غَضِبْتُ؟ أَحِينَ أَعْجِزُ عَنِ الْإِنْتِقَامِ، فَيُقَالُ لِي لَوْ صَبَرْتُ؛ أَمْ حِينَ أَقْدِرُ عَلَيْهِ، فَيُقَالُ لِي لَوْ عَفَوْتُ». چون خشم گیرم، کی آن را فرو نشانم؟ در آن زمان که قدرت انتقام ندارم، که به من بگویند. «اگر صبر کنی بهتر است» یا آنگاه که قدرت انتقام دارم که به من بگویند: «اگر عفو کنی خوب است»(حکمت: ۱۹۴).

۳-۳-۱. حق سلامتی به عنوان ارزش در سیره علوی

یکی از نخستین و بلکه از جمله اساسی ترین اصولی که امام علی(ع) بدان اهتمام داشته، بهداشت، سلامت و عافیت و رفاه فردی و اجتماعی است. در فرهنگ علوی از سلامت با عنوان ارزش دینی یاد شده و با تعبیرات زیبا و مختلفی این ارزش بیان شده است که از آن جمله می توان به نعمت قدر ناشناخته و از نظر دور مانده و نعمتی که بدون آن خیری در زندگی برای بشر نیست.

همانگونه که سلامت شرط لازم برای محافظت از زندگی است به همان شکل نیز شرط لازم برای پربائی شریعت الهی روی زمین است و تنها در صورتی است که آموزه های اسلامی در جهان و میان مردمان نهادینه و اجرائی می شوند که مردمان زنده و پویا و سلامت اقدام به آن کنند.

نتیجه اینکه سیره علوی تمام راه هائی که منجر به خدشه دار شدن سلامت انسان شود را نامشروع اعلام کرده و دستور لازم، صریح و اکید برای پرهیز از آن وضع کرده است و از طرف دیگر نه تنها به پیشگیری اکتفا نکرده بلکه هر آنچه را که موجب سلامت و تقویت بنیه فکری، اسمی، اخلاقی و معنوی انسان گردد، در دستورات و قوانین گنجانده است.

۳-۳-۲. مؤلفه های تحقق سلامت روان در سیره علوی

۳-۳-۲-۱. ایمان و توکل به خدا

ایمان به معنای باور و اعتقادی است که به طور عمیق در وجود انسان رسوخ می یابد. از این رو جایگاه ایمان نه در قشر وجود آدمی، بلکه در عمق اوست. حضرت امیر در رابطه از قول پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: «وَلَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) لَا يَسْتَقِيمُ إِيمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ» ایمان بنده ای استوار نگردد تا دل او استوار شود (خطبه: ۱۷۶). روش ایمان، ناظر به ایجاد تحولی باطنی است و هرگاه چنین تحولی رخ دهد، آثار آن بر ظاهر آدمی و اعمال وی پدیدار خواهد شد؛ آثاری چون توکل، رضا و تسلیم، امیدواری به رحمت خداوند و یاد خدا لذا روش حاضر اساسا به تحول باطنی معطوف است. ایمان در این مرحله به قلب داخل می شود و در مرحله دیگر در آن ثابت می گردد، که امام علی (ع) در این زمینه می فرمایند: «إِنَّ أَفْضَلَ مَا تَوَسَّلَ بِهِ الْمُتَوَسِّلُونَ إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى: الْإِيمَانُ بِهِ وَبِرَسُولِهِ، وَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِهِ...» همانا بهترین چیزی که انسان ها می توانند با آن به خدای سبحان نزدیک شوند، ایمان به خدا و ایمان به پیامبر و جهاد در راه خداست (خطبه: ۱۱۰). همچنین در مورد رهاورد ایمان می فرمایند: «سَبِيلٌ أُلْبِجُ الْمُنْهَاجَ أَنْوَرُ السَّرَاجِ، فَبِالْإِيمَانِ يُسْتَدَلُّ عَلَى الصَّالِحَاتِ وَ بِالصَّالِحَاتِ يُسْتَدَلُّ عَلَى الْإِيمَانِ...» ایمان روشن ترین راه ها و نورانی ترین چراغ هاست. با ایمان می توان به اعمال صالح راه برد و با اعمال نیکو می توان به ایمان دسترسی پیدا کرد. (خطبه: ۱۵۶).

بنابراین هر که اطمینان داشته باشد آنچه خدا برایش مقدر کرده از او فوت نمی شود دلش آرام می گیرد فلذا مومنین تسلیم و رضا بودن به اراده و مشیت الهی را از خدای مقتدر و حکیم خواستارند. ایمان و توکل به خدا به عنوان مؤلفه سلامت روان به این مهم اشاره دارد، که فرد مؤمن می بایست به آنچه در دست خدا است، اعتماد بیشتری داشته باشد تا آنچه، در دست خود اوست.

۳-۳-۲-۲. تبیین احکام دینی

تبیین احکام دینی، ضمن هدفمند و باورمند کردن فرد مسلمان او را نسبت به حقیقت نهفته در آن و انجام اعمال برای خداوند و رضایت او قرار می دهد. در همین رابطه امام علی (ع) در خطبه ۱۹۲ می فرمایند: «خداوند بندگان را، با نماز و زکات و تلاش در روزه داری، حفظ کرده است، تا اعضا و جوارحشان آرام، و دیدگانشان خاشع، و جان و روانشان فروتن، و دل هایشان متواضع باشد، کبر و خودپسندی از آنان رخت بریندد، چرا که در سجده، بهترین جای صورت را به خاک مالیدن، فروتنی آورد، و گذاردن اعضا بر ارزش بدن بر زمین، اظهار کوچکی کردن است. و روزه گرفتن، و چسبیدن شکم به پشت، عامل فروتنی است، و پرداخت زکات، برای مصرف شدن میوه جات زمین و غیر آن، در جهت نیازمندیهای فقرا و مستمندان است. به آثار عبادات بنگرید که چگونه شاخه های درخت تکبر را در هم می شکنند و از روییدن کبر و خودپرستی جلوگیری می کند».

همچنین حضرت امیر در جای دیگر به تبیین احکام الهی می پردازند و می فرمایند: «فَرَضَ اللَّهُ الْإِيمَانَ تَطْهِيراً مِنَ الشَّرْكِ، وَ الصَّلَاةَ تَنْزِيهاً عَنِ الْكِبْرِ، وَ الزَّكَاةَ تَسْبِيهاً لِلرِّزْقِ، وَ الصِّيَامَ ابْتِلَاءً لِإِخْلَاصِ الْخَلْقِ، وَ الْحَجَّ اتَّقْوِيَةً [تَقْوِيَةً] لِلدِّينِ، وَ الْجِهَادَ عِزًّا لِلْإِسْلَامِ، وَ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ مَصْلِحَةً لِلْعَوَامِّ، وَ النَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ رَدْعاً لِلْسُّفَهَاءِ، وَ صِلَةَ الرَّحِمِ مَنَمَةً لِلْعَدَدِ، وَ الْقِصَاصَ حَقْنًا لِلدَّمَاءِ، وَ إِقَامَةَ الْخُدُودِ إِعْظَامًا لِلْمَحَارِمِ، وَ تَرْكَ شَرْبِ الْحَمْرِ تَخْصِيماً لِلْعَقْلِ، وَ مَجَانَبَةَ السَّرْقَةِ إِجْبَاباً لِلْعِفَّةِ، وَ تَرْكَ الرِّزْوَانِ [الرِّزْنَا] تَخْصِيماً لِلنَّسَبِ، وَ تَرْكَ اللَّوَاظِ تَكْتِيراً لِلنَّسْلِ، وَ الشَّهَادَاتِ اسْتِظْهَاراً عَلَى الْمُجَاحِدَاتِ، وَ تَرْكَ الْكُذْبِ تَشْرِيفاً لِلصِّدْقِ، وَ السَّلَامَ أَمَاناً مِنَ الْمَخَافِ، وَ الْأَمَانَةَ الْإِيمَانَةَ [نِظَامًا] لِلْأَمَةِ، وَ الطَّاعَةَ تَعْظِيماً لِلْإِمَامَةِ». خدا «ایمان» را برای پاکسازی دل از شرک و «نماز» را برای پاک بودن از

کبر و خودپسندی و «زکات» را عامل فزونی روزی و «روزه» را برای آزمودن اخلاص بندگان و «حج» را برای نزدیکی و همبستگی مسلمانان و «جهاد» را برای عزت اسلام و «امر به معروف» را برای اصلاح توده های ناآگاه و «نهی از منکر» را برای بازداشتن بی خردان از زشتی ها و «صله رحم» را برای فراوانی خویشاوندان و «قصاص» را برای پاسداری از خون ها و اجرای «حدود» را برای بزرگداشت محرمات الهی و ترک «می گساری» را برای سلامت عقل و دوری از «دزدی» را برای تحقق عفت و ترک «زنا» را برای سلامت نسل آدمی و ترک «لواط» را برای فزونی فرزندان و «گواهی دادن» را برای به دست آوردن حقوق انکار شده و ترک «دروغ» را برای حرمت نگهداشتن راستی و «سلام» کردن را برای امنیت از ترس ها و «امامت» را برای سازمان یافتن امور امت و «فرمانبرداری از امام» را برای بزرگداشت مقام رهبری، واجب کرد.

۳-۲-۳-۳. تذکر نعمات الهی

توجه به نعمات الهی موجبات امیدآفرینی در انسان ایجاد می کند و مسیر را برای سلامت روان انسان مهیا می کند. با تذکر نعمات الهی انسان باید برای شکر گذاری، ارتباط نزدیکی با خداوند داشته باشد و اینکار تنها، ستایش و عبادت خداوند میسر می شود. امام علی(ع) با تذکر نعمات الهی می فرماید: «وَ [بِاللَّهِ] تَاللَّهِ لَوْ أَنْمَأْتِ قُلُوبُكُمْ أَنْمِيَاءً وَ سَأَلْتِ عُيُونُكُمْ مِنْ رَغْبَةٍ إِلَيْهِ أَوْ رَهْبَةٍ مِنْهُ دَمًا ثُمَّ عَمَّرْتُمْ فِي الدُّنْيَا مَا الدُّنْيَا بَاقِيَةٌ، مَا جَزَتْ أَعْمَالُكُمْ عَنْكُمْ وَ لَوْ لَمْ تَبْقُوا شَيْئًا مِنْ جُهْدِكُمْ أَنْعَمَهُ عَلَيْكُمْ الْعِظَامُ وَ هَذَا إِيَّاكُمْ لِلْإِيمَانِ». بخدا سوگند، اگر دل های شما از ترس آب شود، و از چشم هایتان با شدت شوق به خدا، یا ترس از او، خون جاری گردد، و اگر تا پایان دنیا زنده باشید و تا آنجا که می توانید در اطاعت از فرمان حق بکوشید، در برابر نعمت های بزرگ پروردگار، بخصوص نعمت ایمان، ناچیز است (خطبه: ۵۲) و نیز در نامه ای که به حارث همدانی می نویسد، اخلاق کارگزاران حکومتی را به وی تشریح نموده می فرماید: «...أَحْذَرُ كُلَّ عَمَلٍ يَرْضَاهُ صَاحِبُهُ لِنَفْسِهِ وَ [يَكْرَهُهُ] يُكْرَهُهُ لِعَامَّةِ الْمُسْلِمِينَ؛ وَ أَحْذَرُ كُلَّ عَمَلٍ يُعْمَلُ بِهِ فِي السِّرِّ وَ يُسْتَخَى مِنْهُ فِي الْعَلَانِيَةِ...» نعمت هایی که خدا به تو بخشیده نیکو دار، و نعمت هایی که در اختیار داری تباه مکن، و چنان باش که خدا آثار نعمت های خود را در تو آشکارا بنگرد (نامه: ۶۹).

۳-۲-۳-۴. محاسبه نفس

محاسبه نفس ضمن تامین سلامت روان فرد او را از عذاب وجدان رهایی بخشیده و در وی نگرش مثبت و امید ایجاد می کند و او می تواند مانع از ورود آسیب های وارده بر نفس خود بشود و به عبارت بهتر کنترلی درست برای مهارنفس خود دارد چرا که بازبینی روزانه، آنچه به زیان آمده و آنچه به عمل در آمده، مانع از غفلت و یا تغافل نسبت به خویش می شود و مصون ماندن از غفلت و تغافل، شرط باقی ماندن در راه راست، چنین محاسبه ای منجر به سلامت روان، توام با آرامش خواهد شد. امام علی(ع) به هنگام تلاوت آیه ۳۷ سوره نور در مورد صفحات یاد کنندگان خدا فرمودند: آنان نامه های اعمال خود را گشوده و برای حسابرسی آماده اند که همه را جبران کنند (علامه جعفری، ج ۷ ذیل خطبه/ ۲۲۲)

۳-۲-۳-۵. خویشتن داری

فرد خویشتن دار و با مناعت طبع که زود در برابر موفقیت ها و شکست ها لبریز نمی شود پس از مدتی به آن چنان رضایتی از خودش و رفتارش دست می یابد که این رضایت مندی او را در مقابل آسیب هایی که معنویت او را تهدید می کند. مصون می دارد. امام علی(ع) در این رابطه می فرماید: بیماری های روان و جان خود را با تقوا درمان و خود را آماده سفر آخرت کنید (خطبه: ۱۹۱). کسی که در مواجهه با مشکلات و ناملایمی های زندگی، خویشتن دار است و روحیه خود را نمی بازد، می تواند با روح و روانی استوار و به دور از ذهن و روانی مغشوش، با مسائل و مشکلات روبرو شود. امام(ع) برای معرفی یک الگوی کامل انسانیت از یکی از برادران دینی اش نام می برد و صفاتی پسندیده را از او نام می برد. از جمله این که می فرماید: «او

کسی را که عذری داشت سرزنش نمی کرد تا آنکه عذر او را می شنید. از درد شکوه نمی کرد مگر پس از تندرستی و بهبودی (علامه جعفری، ۱۳۸۶: ج ۶، ص ۷۸)

۴. جایگاه حق سلامت در سیره تأمین اجتماعی علوی

حق بر سلامت به مفهوم عام آن، در معنای حفظ حیات و بهره گیری شایسته از زندگی و عمران و آبادانی زمین، در سیره امام علی(ع) از جایگاه ویژه ای برخوردار است و سیره علوی برای سلامت انسان و جامعه او و حفظ سلامت و بلکه ارتقای آن پیشگیری از هدر رفتن و زایل شدن آن مقررات ویژه ای را وضع کرده که رعایت آن ها سبب محفوظ ماندن در برابر بیماری های جسم و روان خواهد شد که در مطالب پیش رفته بدان اشاره گردید. اما آنچه در این پژوهش از جایگاه حق سلامت در سیره تأمین اجتماعی علوی بیشتر مورد تاکید است، مفهومی است که ارتباط نزدیکی با مفهوم خاص تأمین اجتماعی دارد و آن شامل وجوب درمان و حمایت های سلامتی و درمانی از افراد آسیب پذیر است. بنابراین طبق سیره امام علی(ع)، جایگاه وجوب درمان و حمایت از سلامت گروه های آسیب پذیر مورد تبیین و تحلیل قرار می گیرد.

۴-۱. وجوب درمان

سیره امام علی (ع) در قبال سلامت و تندرستی بر پیشگیری است تا درمان و این مهم در سیاستگذاری حکومت علوی جلوه گر شده است. در سیره امام (ع)، مبارزه با نادانی جزو اساسی ترین برنامه های پیشگیری است. اولویت انجام این مهم بدان سبب است که حضرت، نادانی را به صراحت، ریشه بیماری ها و منبع و معدن آن می داند. امام از سویی حکومت را به تعلیم دادن و آگاهی بخشیدن به مردم موظف می کند و این را از حقوق شهروندان بر حکومت می داند و در جای دیگر، منظور خویش از این دانش را تفسیر می کند: «بر امام و حاکم لازم است که معیار های اسلامی و ایمان را به مردم تحت سرپرستی خویش بیاموزند.» از سوی دیگر ایشان، متفکران را به نشر دانش خویش و کوشش در جهت او تعلیم مردم می سازد و سرانجام یکایک مردم اجتماع را به دانش آموزی و کسب اطلاعات لازم سفارش می کند و آن را فریضه ای بزرگ می شمارد «یا دانا باش یا جوینده دانایی و جز این دو مباحث که نابود خواهی شد.» (محمد تمیمی، ۱۳۹۰: ۳۱)

در هنگام بیماری، برخلاف پندار برخی افراد سطحی نگر که به بهانه قدر و قضای الهی باهرگونه درمان و مراجعه به پزشک مخالفت می کنند و بر این باورند که باید در برابر بلا یا (بیماری) صابر بود و به هیچ وجه روا نیست به درمان و پزشک مراجعه نمود، امیر مومنان(ع) در نامه خود به مالک اشتر، یکی از وظایف حاکم اسلامی را رسیدگی به افراد رنجور و ناتوانی می شمرد که در اثر بیماری از پا افتاده و زمین گیر شده اند: «اللَّهُ اللَّهُ فِي الطَّبَقَةِ السُّفْلَى مِنَ الَّذِينَ لَا حِيلَةَ لَهُمْ، مِنَ الْمَسَاكِينِ وَالْمُحْتَاجِينَ وَأَهْلِ الْبُؤْسَى وَالزَّمَنَ» از خدا بترس درباره ی زبردستان بیچاره و تهیدستان نیازمند و افراد گرفتار و بیمار. (نامه: ۵۳) بنابراین در حکم حکومتی امام(ع) به نحو صریح به رسیدگی به احوال افراد بیمار اشاره گردیده که می توان مهم ترین شئون آن را تأمین امکانات درمانی، جهت مراجعه افراد بیمار به پزشک دانست.

در زمینه وجوب درمان و مراجعه به پزشک، شیخ عباس قمی در کتاب منتهی الآمال به نفل از ابوفرج اصفهانی آورده است: «به جهت معالجه زخم امیرالمؤمنین، اطبای کوفه را جمع کردند و عالم تر آنان در عمل جراحی شخصی بود که او را اثیر بن عمرو می گفتند.» (قمی، ۱۳۷۹: ۴۳۲/۱)

۴-۲. سلامت گروه های آسیب پذیر

۴-۲-۱. سالمندان

رعایت امنیت و گسترش میزان عدالت برای همگی شهروندان و تمام کسانی که تحت سیطره حکومتند، جزو وظایف حکومت می باشند. از جمله وظایف حکومت به طور خاص رسیدگی به مستضعفان جامعه است، که سالمندان جزو مستضعفانند. در

آدرس دبیرخانه همایش: آذربایجان شرقی، مراغه، بلوار شهید درخشانی، مجتمع اداری و آموزشی

دانشگاه آزاد اسلامی مراغه، ساختمان اداری اندیشه شهید سلیمانی، طبقه دوم

تلفن تماس: ۰۴۱۳۷۲۵۵۸۳ - ۰۴۱۳۷۲۵۲۵۰۶ - داخلی ۳۳۶ و ۳۳۳

سیره علوی بر حکومت اسلامی واجب است که مسائل و نیازهای معنوی و مادی سالمندان را تأمین نماید و کرامت ایشان را حراست کند و نگذارد که هیچ‌کسی حقوق آنان را پایمال کند و به آنان بی‌احترامی نماید. برای کمک به سالمندان لازم است به نحو کافی تغذیه و لباس، مسکن و اسباب معالجه شان در صورت بیماری فراهم شود و نسبت به رعایت خاشاک هیچ کوتاهی نشود. در این خصوص امیر مومنان(ع) در قسمت دیگر نامه خود به مالک اشتر، یکی از وظایف حاکم اسلامی را رسیدگی به احوال سالمند می‌شمرد: «وَتَعَهَّدْ أَهْلًا... وَ دَوَى الرَّقَّةَ فِي السَّنِّ مِمَّنْ لَا حِيلَةَ لَهُ وَلَا يَنْصِبُ لِلْمَسْأَلَةِ نَفْسَهُ» (نامه: ۵۳) از پیران سالخورده که راه چاره‌ای ندارند و دست‌نیاز بر نمی‌دارند، پیوسته دلجویی کن که مسئولیتی سنگین بر دوش زمامداران است. در این خصوص دلجویی اعم از فراهم نمودن امکانات مادی (منجمله تأمین نیازهای اولیه همچون تغذیه و لباس و مسکن و پزشکی) و روانی می‌باشد.

۴-۲-۲. زنان

عوامل گوناگونی بر سلامت مؤثر هستند که در زنان و مردان مشترکند، اما از این نظر که زنان علاوه بر سلامت خود عهده‌دار سلامت و بهداشت خانواده و به ویژه فرزندان هستند که متولد می‌کنند نیز هستند، در نتیجه تأمین سلامت زنان علاوه بر تأمین سلامت نیمی از جامعه، سبب حفظ و ارتقاء سلامت خانواده و در نهایت سلامت کل جامعه می‌باشد و از همین رو پرداختن به سلامت زنان در سیره علوی اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. امیر المؤمنین علی(ع) نیز که تمام تلاشش بازگرداندن جامعه به سنت نبوی بود همواره بر رعایت سلامت جسمی و روانی زنان تأکید داشتند و هنگام اعزام لشکریان خود و در دستوراتش خطاب به آنها می‌فرمودند: «زنان را سخن زشت مگوئید و آزار نرسانید حتی اگر بزرگان شما را سب کنند یا نوامیس شما را دشنام دهند» (نامه: ۱۴) در این سخن امیر المومنین علی(ع) سپاهیان خود را نه تنها از آزار جسمانی به زنان نهی کرده بلکه از دشنام دادن و بدگوئی به آنان نیز حتی به عنوان مقابله به مثل منع کرده‌اند. همچنین امام علی(ع) از تعرض سپاهیان خود به زنان بصره که حامیان اصلی جنگ جمل بودند و ناکثین بصریان در برابر آن حضرت ایستادند، بازداشت و دستور دادند کسی متعرض آنان نشود. (حرعاملی، ۱۴۱۴: ۱۵/۹۵)

بنابراین از جمله مصادیق حق بر سلامت زنان در سیره علوی عبارتست از: ۱- معاشرت و رفتار مشروع مرد با زن، ۲- محافظت از کرامت زن، ۳- تأمین حریم سلامت جسمانی و روانی زن ۴- دادگری نسبت به دعاوی زنان در مقابله با تعرض به سلامت جسمی و روانی آنان.

۴-۲-۳. کودکان

جامعه پیشرفته بر پایه سازندگی و بر اساس عدالت، آزادی و شناخت واقعی حقوق انسان بنیان نهاده می‌شود. اولین عامل موفقیت، توسعه و شکوفایی جامعه پیشرفته، تربیت و پرورش نونهالانی است که سازندگان واقعی فردای آن جامعه هستند (بیگی، ۱۳۸۴: ۱۷). بنابراین کودکان پیش از دیگران نیاز به محیطی امن برای رشد و شکوفایی دارند و باید در شرایط بحرانی در شمار نخستین کسانی باشند که از حمایت و امداد بر خوردار می‌گردند. بدین سان در سیره عدالت محور امام علی(ع) که عدالتی حقوق مدار است، بر پایه آزادی و برابری و مصلحت اندیشی و احترام به کرامت ذاتی فارغ از هرگونه خشونت و آزار و اذیت، ضرورت اعمال حق سلامت کودکان همچون مراقبت‌های بهداشتی و درمانی به نحو همه جانبه نمود می‌یابد به گونه‌ای که امام علی(ع) زیباترین لباس را سلامت و شیرین نعمت را عافیت معرفی فرموده است. لکن کودکان به عنوان جزئی از جامعه بشری، ظرفیت و ظرافت وجودی شان اقتضا می‌کند که دستیابی به این حق، برایشان تسهیل شود؛ زیرا در صورت برخورداری نامطلوب از بهداشت، همچنین خدمات رفاهی و تغذیه مناسب و امنیت و آرامش روحی و روانی به نوعی سیطره حیانتشان در معرض تزلزل و فروپاشی قرار می‌گیرد. (جوادی‌پور، ۱۳۹۷: ۲۴) بنابراین بخشی از حقوق کودکان برگرفته از سیره علوی عبارتست از: حق بهره‌مندی از حیات شایسته، حق داشتن نام شایسته و شناخت نسب واقعی خود، حق بهره‌مندی

از سلامت در دوران بارداری مادر و تولد سالم و تغذیه مناسب، حق کودک در برخورداری از تغذیه سالم و کافی، پوشاک مناسب و حق مصونیت از بهره کشی جسمی، جنسی و اقتصادی.

بحث و نتیجه گیری

حق سلامت همواره عملی مهم در رفاه و کرامت انسانی است. از آنجایی که سلامت و تامین آن مقدمه ای لازم برای حفظ حیات و شکوفایی عمر و بهره گیری شایسته از زندگی، عمران و آبادانی زمین و همینطور، عاملی بسیار مهم و حیاتی در زمینه رفاه و تامین اجتماعی است، این مهم در آئین اسلام و سیره علوی از اهمیت و موضوعیت خاصی برخوردار بوده و از جایگاه والایی برخوردار است. با نگاهی در نظام آفرینش، خلقت انسان را مقصود آفرینش می یابیم. چه این که، حیات انسان بسیار مهم و با ارزش بوده و حفظ آن از اهمیت والایی برخوردار است.

اسلام حق سلامت را با پایه ریزی مفهوم «حفظ الصحة»، «طب پیشگیری» و مفاهیمی از این قبیل به رسمیت شناخته است و امام علی(ع) خواهان تأسیس جامعه ای شایسته و مطلوب است و برای این کار نیز با تأمین نیازهای اساسی که ضامن سلامتی کامل افراد در سطح جامعه است، این هدف را محقق می سازد.

پیشنهادات در این زمینه عبارتست از: ۱- مختصات کلی ترسیم نقشه راه بر اساس سیره امام علی(ع) جهت تدوین الگوی اسلامی علوی در زمینه حق سلامت، ارائه جهان بینی توحیدی با اهتمام ویژه در پیشگیری و شیوه ی صحیح رفتار متقابل انسان هاست، در این خصوص سیاستگذاران و تصمیم سازان از جمله: رؤسای قوای سه گانه، نهادهای پژوهشی حوزه حقوق کیفری و نهج البلاغه، از جمله: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، مرکز تحقیقات اسلامی مجلس شورای اسلامی، مرکز تحقیقات سیاست های علمی کشور، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، دانشگاه ها، حوزه های علمیه، مرکز شیعه شناسی قم و مرکز فقهی ائمه اطهار (ع) قم و بنیاد الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت و کلیه مراکز پژوهشی و راهبردها در حوزه پیشبرد حق سلامت در سیره امام علی(ع) در تمامی سطوح در کشور می باشد.

۲- بهره گیری از نهاد های ذی صلاح در امور آموزش از قبیل وزارتخانه ها و سازمان های دخیل، حوزه ها، دانشگاه ها از طریق آگاهی و بصیرت افزایی اساتید و دانشجویان و تدوین کتب آموزشی برای توسعه، ترویج و جاری سازی فرهنگ حق سلامت در سیره امام علی(ع).

منابع

✽ قرآن مجید

- ۱- آمدی، عبد الواحد بن محمد (۱۹۸۷). تصنیف غرر الحکم ودرر الکلم، قم، مکتب الدعایه الاسلامیه.
- ۲- ابن بابویه قمی، محمد بن علی (۱۴۰۳)، الخصال، تصحیح علی اکبر فغرای، ج ۲، قم، انتشارات جامعه مدرسین.
- ۳- اکران، طبیبه و مهرناز گلی (۱۳۹۶)، سبک تغذیه در سلامت انسان از دیدگاه آیات و روایات، فصلنامه مطالعات قرآنی، شماره ۳۲، زمستان.
- ۴- بسطام، عبدالله و حسین (۱۴۱۱)، طب ائمه (ع)، قم، رضی.
- ۵- بیگی، جمال (۱۳۸۴)، بزه دیدگی اطفال در حقوق ایران، تهران، نشر میزان.
- ۶- جعفری، محمد تقی (۱۳۷۶)، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، ج ۷، ۶، چاپ دوم، تهران، نشر دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۷- جرجانی، اسماعیل (۱۳۸۰)، ذخیره خوارزمشاهی (کتاب اول و دوم)، تصحیح محمد رضا محرز، تهران، فرهنگستان علوم پزشکی ایران.
- ۸- جعفری، رضا، کریمی، محمود و رشید زاده، فتح الله (۱۳۹۵)، الگوی تکریم مردم در تعامل سیاسی از منظر نهج البلاغه، فصلنامه پژوهش های نهج البلاغه، شماره ۴۸، بهار.
- ۹- جوادی پور، مریم (۱۳۹۷)، جستاری بر ساز و کارهای حمایت از حق سلامت کودکان اقلیت در مکتب شهروندی امام علی (ع)، مجله مطالعات اسلامی، شماره ۳، بهار.
- ۱۰- حرانی، حسن بن علی ابن شعبه (بی تا)، تحف العقول عن آل الرسول علیهم السلام، دارالکتب اسلامیة، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان.
- ۱۱- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۴)، وسایل الشیعه، چاپ دوم، قم، موسسه آل البیت.
- ۱۲- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۸)، ج ۸، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۳- رشاد، علی اکبر (۱۳۸۰)، دانشنامه امام علی (ع)، قم، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ۱۴- قمی کاشانی، عباس (۱۳۷۹)، منتهی الآمال فی تواریخ النبی وال آل، قم، دلیل ما.
- ۱۵- کلینی (۱۳۶۲)، الکافی، تهران، اسلامیة.
- ۱۶- لیثی الواسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶)، عیون الحکم و المواعظ، تحقیق: حسین الحسنی البیرجندی، قم، دارالحدیث.
- ۱۷- غفاری، فرزانه (۱۳۹۳)، تغذیه سالم از نگاه قرآن، دانشگاه علوم پزشکی زنجان، دوره ۲۲، شماره ۹، بهار.
- ۱۸- مجلسی، محمد باقر (۱۳۶۳)، بحار الانوار، تهران، اسلامیة.
- ۱۹- محمد تمیمی، عبدالواحد (۱۳۹۰)، غرر الحکم و درر الحکم، مترجمان: لطیف راشدی و سعید راشدی، قم، پیام علمدار.
- ۲۰- مستغفری، ابوالعباس (۱۳۸۱)، طب النبی (ص) و طب الصادق (ع)، قم، مومنین.
- ۲۱- نهج البلاغه، سید رضی، محمد بن حسین (۱۳۷۹)، ترجمه محمد دشتی، تهران، نشر لاهیجی.

The Place of the Right to Health in the Dignity of Imam Ali (A.S)

Seyyed Reza Mousavi

PhD student in criminal law and criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran
sr.mousavi@yahoo.com

Jamal Begi

Associate Professor of the Educational Department of Criminal Law and Criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran, (Corresponding Author)
Jamalbeigi@iau_maragheh.ac.ir

Babak Pourkhermani

Associate Professor of the Educational Department of Criminal Law and Criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran
b.pourghahramani@yahoo.com

Abstract

The right to health, one of the most important components of human dignity, has been recognized as one of the fundamental human rights in the biography of Imam Ali (a.s.). Examining the Alevi way of life in sources such as Nahj al-Balagheh and Gharr al-Hakm shows that Imam Ali (a.s.) has a lot of emphasis on providing, maintaining and improving human physical and mental health, which is in line with the two factors of formation and legislation, which are among the gifts of God Almighty. . As Imam Ali (a.s.) says: "Health is the best blessing." Health is the best blessing. Meanwhile, the connection between body and mind is so close to each other that it cannot be separated in any way, so the health of the human body is completely related to the health of his soul. Amir al-Mu'minin (A.S.) also says about the value of well-being: "Al-Awafi if you have ignorance and if you lose knowledge." When health is stable, its value is not known, and when it is lost, its value is known. It has been investigated and its various dimensions have been explained. Finally, it can be concluded that in the life of Imam Ali (a.s.) he declared all the ways that lead to damage to human health as illegitimate and issued the necessary, explicit and strict order to avoid them, and on the other hand, not only It is not limited to prevention, but everything that causes physical and mental health of man is included in the commandments.

Keywords: Right to Health, Dignified Life, Imam Ali (a.s)